

Rakhely

Bicskei Éva–Ugry Bálint

Kamarakiállítás az MTA Művészeti Gyűjteményben
2021. szeptember 23–27.

1. Kiállításteriőr

Koncepció és rendezés: Bicskei Éva
Munkatársak: Albrecht Zsófia, Ugry Bálint
Grafikus: Pataki Gábor
Szervezés: Albrecht Zsófia, Ugry Bálint
Műtárgytechnikus: Kiss Zoltán

Kölcsönző intézmény: Budapest, Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum

1890-ben Duka Tivadar (1825–1908), a Brit Bengáliai Hadsereg egykori katonaozosa, lelkes keletkutató két, akkor még (Londont leszámítva) Európa múzeumaiban ritka, a 9–10. századból származó fogadalmi sztúpát adományozott a Magyar Tudományos Akadémiának (2. kép).

A buddhista vallás egyik szent helyén, Bodh-Gajában (3. kép) szerezte őket 1883-ban, hasonlóan azokhoz az Indiában állomásozó angol katonatisztekhez, akik a gyarmati uralom kiterjesztése és fenntartása során a szubkontinenst bejárva, hol még antikvárius, hol már szakszerű régészeti érdeklődéssel fordultak az indiai civilizáció romokban lévő emlékei felé. Feltárták, dokumentálták, publikálták és gyakran magukkal is vitték az emlékeket, magán- vagy közgyűjteményekben halmozva fel őket. Azaz átkutatták a szent épületeket, feltörték az azokban talált ereklyetartók „rakhelyeit” (Duka szóhasználatát idézve), és elhordták a nyelvészeti, filológiai, archeológiai vagy művészeti szempontból érdekes és értékes tárgyakat. Az építmények, tárgyak kiürültek – átvitt értelemben is; eredeti funkció-

2. Fogadalmi sztúpák, 9–10. század. Szürke kő, 62,5, illetve 58,7 cm. Budapest, Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, ltsz. 54.25–26.

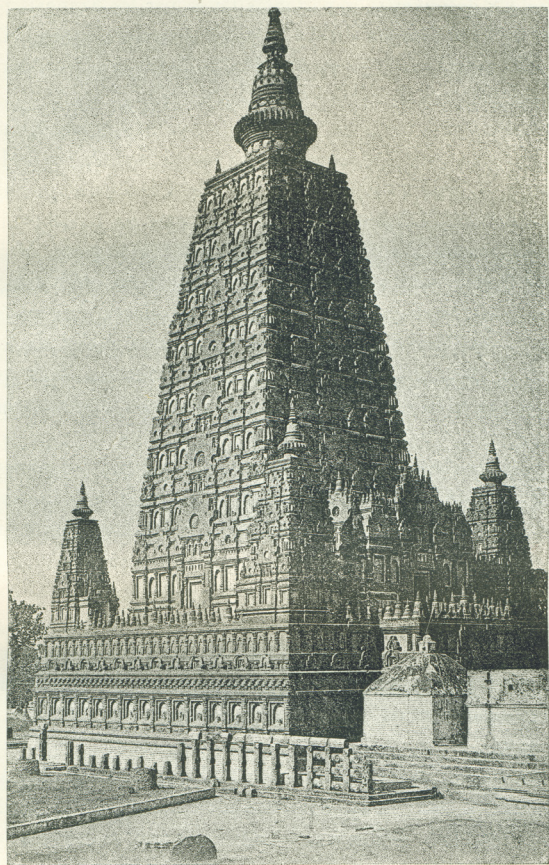

Fig. 89. — Grand temple de Bouddha-Gaya. (Hauteur : environ 52^m.)

3. Gustave Le Bon: A bodh-gajai templom. Forrás: Uő.: Les civilisations de l'Inde. Paris, Firmin Didot et Cie, 1887. Fig. 89.

jukat elvesztették, muzeologizációjuk pedig nem feltétlenül tudta új tartalmakkal (például az európai közönség számára felismerhető esztétikummal) feltölteni őket. Viszont sokszor olyan (műzeumi) térszerkezetekbe, narratív keretekbe állították őket, amelyek a gyarmatosítók ideológiája, politikai érdekei szerint konstruálták, kontextualizálták és interpretálták a meghódított területek történelmét, kultúráját, vallását. Kisajátították a múlt emlékeit, egy új, a gyarmatosítóktól független indiai identitás lehetséges referenciapontjait a nemzeti mozgalmak felerősödésének idején.

A Duka által küldött sztúpák felállítási helyükről, Bodh-Gajából való elszármazásának, kontinensek és országok közti

szállításának és az Akadémiára kerülésének története ezt a kolonialista gyakorlatot példázza. Sőt azt, ahogy az európai nagyhatalmak, bár különböző módokon, de együttesen vettek részt a gyarmati államok kulturális javainak kifosztásában. Duka brit állampolgárként szerezte meg a tárgyakat, a tudományos élet helyi angol szereplői vettek részt azok tárolásában, a szállítást pedig az Osztrák–Magyar Monarchia honi, illetve bécsi, továbbá Kalkuttában állomásozó, a gazdasági expanziót képviselő szervei vitték végbe. A fogadóintézmény az Akadémia lett, amely a keletkutatás terén terjeszkedett, a magyarságkutatás örve alatt.

A sztúpák épületen belüli vándorlásának és az intézményből való elkerülésének története viszont az Akadémia egykori sokszínű gyűjtései, gyűjteményei eltörlésének – az akadémiai székház mint „rakhely” (folyamatosan zajló) kiürítésének – a példázata is; annak a történelmi folyamatnak, amely különböző domináns politikai ideológiák mentén ismétlődően újraírta és -rendezte a tárgyak gazdag konglomerátumát, kiegyelve az „oda nem illő” darabokat egy domináns nemzeti, intézményi kánont hozva létre és tartva fent.

Szent hely I.

Gautama Sziddhártha egy észak-indiai klán uralkodójának a fia volt, aki feltehetően az i. e. 6–5. században élt.¹ A róla szóló későbbi tanítások szerint elhagyva az apai házat a bölcsesség keresésének szentelte életét. Különböző módszerek, így a meditáció, az aszkézis, a remeteség gyakorlása után Gajában, egy fügefafa alatt három napon és három éjen át meditálva egyszerre átlátta a lét körforgását és a *bodhi*, a megvilágosodás állapotába jutott: *buddhává*, megvilágosodottá vált. Ezután ott, a *bodhi* fa alatt ülve, a fa körül sétálva dolgozta ki tanait, majd indult el onnan azok hirdetésére. Így lett Bodh-Gaja szent helyyé, és a fával szemben a hely, ahol üldögélt, a mindenség középpontjává.

Halála után Buddha hamvait életének nyolc meghatározó színhelyén egy-egy sztúpába temették.² Ezek a sztúpák még egyszerű halmok voltak, amelyekben „rakhelyeket” alakítottak ki a maradványok elhelyezésére.³ A relikviákat az i. e. 3. században újra- és továbbosztották, a szubkontinenst elfoglaló Maurja Birodalom területén emelt több ezer újabb sztúpába. A földrakásokat az idők során téglával, kővel borították, majd egyre összetettebb szerkezetű és kifinomult szobordíszű épületeket emeltek föléjük.

Az uralkodók által emelt építmények mellett megjelentek a forma és a szimbolika tekintetében az építettekhez hasonló, de méretüket tekintve jóval kisebb, kőből faragott fogadalmi sztúpák is.⁴ Ezeket tehetősebb zárandokok hagyták a szent helyeken, hogy látogatásukról megemlékezzenek. Beléjük ugyanúgy vájhatlak kis „rakhelyeket”, hogy azokba a későbbi zárandokok további apró sztúpákat vagy feliratokat állítsanak, majd agyagpecsétekkel gondosan lezárják a nyílásokat. A gazdag szobordíszű, épített sztúpákat így az évszázadok alatt több száz, sőt több ezer különböző méretű kő- és agyagsztúpa vette körül.

Bodh-Gajában, a *bodhi* fával szemben szentélyt alakítottak ki. Az i. e. 3. században Asóka király ugyanott oszlopcsarnokkal körbevett trónust és templomot emelt.⁵ A templom „rakhelyébe” később Buddha-szobrot állítottak. Az építmény alapját, formáját megőrizték, követték a későbbi újjáépítések. Az iszlám 13. századi előretörésével a téglából emelt és stukkókkal díszített templom pusztulásnak indult, és a szobor is kikerült belőle. A közeli folyó áradásai a templomot és a körülötte felállított fogadalmi sztúpákat egyre magasabb földréteggel borították be.

1 A történelmi személyre és a körülötte szőtt mítoszokra kiindulásképpen lásd Heinz BECHERT: The Life of the Buddha. In: *Encyclopedia of Buddhism*, II. Ed. by Robert E. BUSWELL, Jr. New York, Macmillan Reference, USA–Thomson Gale, 2004. 82–88.

2 Az épített sztúpákra vonatkozóan lásd Le Huu PHUOC: *Buddhist Architecture*. [Hely nélkül.] Grafikol, 2010. 151–152.

3 Az indiai sztúpák különböző fajtáira lásd PHUOC 2010, 149–181.

4 A fogadalmi sztúpák sajátosságaira lásd Alexander CUNNINGHAM: *Mahâbodhi, or the Great Buddhist Temple under the Bodhi Tree at Buddha Gaya*. London, W. H. Allen, 1892. 46–49.

5 A templom történetére Asókától a 19. század közepéig lásd CUNNINGHAM 1892, vi–vii.

Múzeum

A buddhista emlékek pusztulásának következő fázisa az újabb hódítókkal, az 1600-ban alapított Brit Kelet-indiai Társaság, majd az angol gyarmatbirodalom terjeszkedésével érkezett el. Az indiai kultúra iránt érdeklődők, az indiai építészetet, képzőművészetet, nyelveket és történelmet kutató külföldiek így elsősorban a katonatisztek közül kerültek ki, akik kezdetben, szabályozás híján, az általuk elfoglalt területeken talált műtárgyakat egyszerűen magukkal vitték, a 19. századtól fogva pedig jellemzően (nyugdíjazásuk után) szakszerűtlen régészeti feltárásokat is végeztek; az előkerült emlékeket publikálták, majd továbbra is sajátjukként kezelték.⁶ A tárgyakat vagy adományozások révén „szétszórták”, vagy becsatornázták azokat a 19. századi muzeologizációnak a gyarmatosítók által létrehozott és a kortárs európai tudományos paradigma nyomán szerveződő intézményeibe.

Így nyílhatott meg Londonban az India Museum 1801-ben a Kelet-indiai Társaság két évszázada halmozódó (régészeti) kincseiből a monumentális, klasszicista East India House-ban;⁷ Kalkuttában pedig az Indian Museum 1814-ben, az 1784-ben megalapított Asiatic Society of Bengal nevű tudományos társaság (természettudományi) gyűjteményeinek elhelyezésére, nyilvántartására, rendszerezésére és közönség elé tárására.⁸ Utóbbi múzeum régészeti anyaga lassan gyarapodott: 1863-ig pusztán néhány tucat emlékből állt. Ezek azonban kivétel nélkül nagy értéket képviseltek: antik, indo-görög szobrok, illetve középkori buddhista faragványok voltak. Szinte minden tárgy a gyarmati hadseregben szolgáló tisztek személyes „gyűjtése” volt.⁹

Köztük Alexander Cunninghamé, aki már az 1830-as években bejárta a szubkontinenst.¹⁰ Szolgálat közben feliratokat másolt, emlékeket gyűjtött, magánátadásokat folytatott a buddhizmus szent helyein, az antikvárius érdeklődésével. Kutatásainak eredményeit az Asiatic Society kiadványaiban publikálta. 1848-ban felvázolta az India Régészeti Felmérése projektet, ám a kormányzat csak 1861-ben indította el a programot. Az akkor már leszerelt Cunningham óriási terepmunkákat végzett el néhány év alatt: középkori utazók feljegyzései alapján ókori városok, történelmi helyszínek tucatjait azonosította, tárta fel, a leletanyagot pedig elindította a muzeologizáció útján. Amikor 1878-ban a kalkuttai Indian Museum új épületbe költözött, három nagy gyűjtést adott át annak: az egyik legkorábbi buddhista emlék, a bharhuti sztúpa i. e. 2. századból származó kőfaragványait, monumentális kapuját és kőkorlátját, indo-görög plasztikákat, valamint a bodh-gajai templom udvarán

6 Megvilágító az Asiatic Society feliratok, műtárgyak felfedezéséről szóló beszámolója: Rajendralala MITRA: *Centenary Review of the Asiatic Society of Bengal from 1784 to 1883*. Calcutta, Asiatic Society, 1885. Part 2, 1–27. Alapírodalom a témához Dilip K. CHAKRABARTI: *A History of Indian Archaeology from the Beginning to 1947*. New Delhi, Munshiram Manoharlal, 1988.

7 A gyűjteményt 1879-ben számolták fel; anyagát a British Museum, a Kew Gardens és a South Kensington Museum között osztották szét. Robert SKELTON: *The Indian Collections, 1798–1978*. *Burlington Magazine*, 120. 1978. 297–304.

8 MITRA 1885, Part 1, különösen 31–46., illetve Part 2, 1–27.; SKELTON 1978; Margarita DÍAZ-ANDREU: *A World History of Nineteenth-Century Archaeology. Nationalism, Colonialism, and the Past*. Oxford, Oxford University Press, 2007. 29–59., különösen 55., illetve 209–244.

9 John ANDERSON: *Catalogue and Hand-book of the Archaeological Collections in the Indian Museum*. Calcutta, Trustees, 1883; *The Indian Museum 1814–1914*. Calcutta, Trustees of the Indian Museum, 1914.

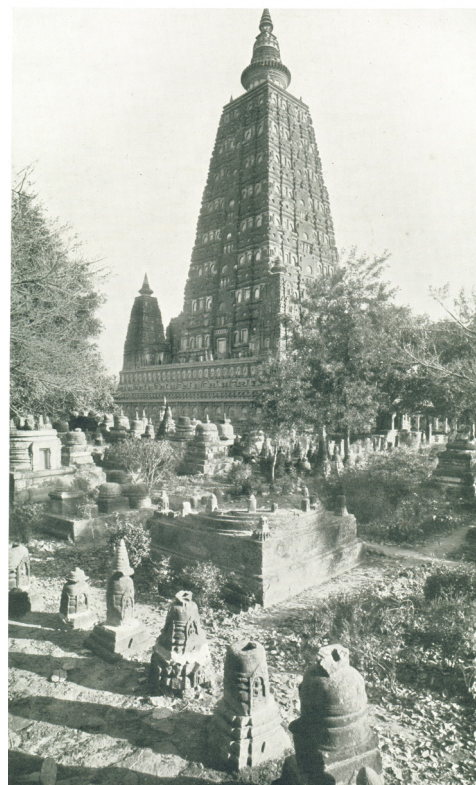
10 Cunningham életére lásd Abu IMAN: *Sir Alexander Cunningham and the Beginnings of Indian Archaeology*. Dacca, Asiatic Society of Pakistan, 1966; illetve egyfajta ellenpontként lásd CHAKRABARTI 1988.

kiásott kőfaragványokat.¹¹ Ettől az adománytól vált a múzeum, a kortársak meg-
látása szerint, a világ első számú indiai gyűjteményévé. Az anyag elrendezésében
is vezető szerepet játszott: elkülönülő termekre osztotta a korszakokat, helyszí-
neket, vallásokat, átfedés nélkül, hogy már az installáció struktúrája is tükrözze a
gyarmatosítók narratíváját a gyarmatosítással a törzsi viszálykodás helyébe lépő
egységes indiai tartományról.

Cunningham életútja jól példázza a régészeti kutatás intézményesülését In-
diában a 19. század folyamán, valamint azt, hogy hogyan használták a tudományos
kutatást és muzeologizációt az angol gyarmatosítás ideológiai megalapozásához
az indiai nemzeti mozgalmak ébredésének időszakában. Saját szavai szerint a ré-
gészeti feltárások „az indiai kormányzat számára politikai szempontból kiemelkedő
fontosságúak, mert bemutatják, hogy India általában számos kis törzsre oszlott és
ez az oka annak, hogy az inváziók sikeresek voltak. Amikor viszont egy egységes
uralom alá tartozott, hatalmas elszántsággal mindig vissza tudta verni a külső tá-
madást. A brit közönség számára pedig a vallás szempontjából van a feltárásoknak
jelentősége, mert megmutatják, hogy a brahmanizmus nem egy változatlan és
megváltoztathatatlan, időtlen idők óta létező
vallás, hanem viszonylag modern eredetű, és
folyamatosan kiegészül, változik. Ezek pedig
olyan tények, amelyek alátámasztják, hogy a
kereszténység Indiában végső soron győze-
delmeskedhet.”¹²

Szent hely II.

Bodh-Gaja mint szent hely maradt meg a (ti-
beti, ceyloni) buddhisták számára az évszáza-
dok alatt; a 18. század vége felé pedig az angol
gyarmati uralmat fenntartó, az indiai archeoló-
gia iránt érdeklődő katonatisztek is felfedez-
ték.¹³ Az első, merőben szakszerűtlen ásatást
1847-ben Markham Kittoe kapitány végezte:
a kőkortól egy részét és szobrokat ásott ki, és
amit tudott, magával vitt. 1861-ben Alexander
Cunningham folytatta az ásást, majd burmai
buddhisták érkeztek, és olyan mélységig egyel-
ték le a talajt, hogy láthatóvá tették a kisebb
templomokat a nagy körül (4. kép).¹⁴ Ezzel –
felső részüket leszántva – rengeteg fogadalmi

210. Bodhgayā temple ("Mahābodhi"); as restored.

Early Gupta.

4. A bodh-gajai templom a fogadalmi sztúpákkal.
Forrás: Ananda K. Coomaraswamy: *History of Indian and
Indonesian Art*. London, Edward Goldst, 1927. Fig. 210.

11 *The Indian Museum* 1914, 30.

12 Alexander CUNNINGHAM: An Account of the Discovery of the Ruins of the Buddhist City of Samkassa. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 7. 1843. 246. (Fordítás B. É.)

13 Bodh-Gaja régészeti felfedezéséről és 19. századi „restaurálásairól” lásd Alan TREVITHICK: British Archaeologists, Hindu Abbots, and Burmese Buddhist: The Mahabodhi Temple at Bodh Gaya, 1811–1877. *Modern Asian Studies*, 33. 1999. 635–656.

14 TREVITHICK 1999.

sztúpát tettek tönkre. A burmaiak sok mindent, így Buddha szobraikat, illetve lábnyomait is magukkal vitték. A templom állapota ekkorra már különösen leromlott, amihez hozzájárultak a szakszerűtlen feltárások. Az angol katonai kormányzó, Sir Ashley Eden Rádzsa Rádzsendralála Mitrát, a „bennszülött”, magasan képzett kiváló indológus tudóst bízta meg az állapotfelméréssel 1877-ben,¹⁵ majd az eredményeket látva nagyszabású restaurálás, újjáépítés mellett döntött. A munkát Cunningham felügyelete alatt tanítványa, Joseph David Beglar végezte 1880 és 1886 között.¹⁶ Ez a helyreállítás valójában újjáépítést jelentett: Beglar 19. századi szellemben kiégyesztette és újrafaragtatta a hiányzó részeket. Mivel eredeti plasztikákból addigra már meglehetősen kevés maradt az épületen, valójában egy új emlékművet hozott létre. Magát a restaurálást a kormányzat finanszírozta; erre az építményen egy, a brit uralmat dicsőítő emlékkő figyelmeztet ma is. Az újjáépítés után Bodh-Gaja temploma azonban ugyanolyan elhagyatott maradt: buddhista emlékmű lett, nem templom; nem szerzetesek lakták vagy felügyelték, hanem magántulajdonosok szedtek díjat a zárandokoktól a látogatásért, a hely minimális fenntartásával sem törődve.¹⁷ Hosszú jogi és politikai csatározások, civil mozgalmak után, már a 20. század közepén, az indiai nemzeti függetlenség kikiáltása után került buddhisták kezelésébe a hely.

Hadsereg

Az indiai kultúra iránt érdeklődő hivatásos angol tiszt, a Brit Bengáliai Hadsereg katonaorvosa volt Duka Tivadar is.¹⁸ Duka 1848–1849-es emigránsként Londonban szerzett orvosi diplomát 1853-ban. A következő évben ment Indiába. A mai Bihár, Dzshárkhand és Nyugat-Bengália területén lévő városokban teljesített szolgálatot. Orvosi munkája elismeréseképpen 1866-ban Simlába, a kormány nyári szálláshelyére nevezték ki, így a legfelső körökben mozgott. Több tudományos munkát írt India földrajzi viszonyairól és néprajzáról, amelyek különböző hazai és külföldi szaklapokban jelentek meg. A Magyar Tudományos Akadémia 1863-ban választotta levelező taggá; székfoglalóját 1864-ben tartotta.¹⁹ Még az 1850-es években kötött ismeretséget a kevés „bennszülött” tudós egyikével, Rádzsa Rádzsendralála Mitrával, akinek ösztönzésére Kőrösi Csoma Sándor munkásságának kutatója, hagyatékának gondozója, első életrajzának szerzője lett.²⁰

Az Indiában, majd leszerelése után Londonban élő Duka szoros kapcsolatot ápolt a magyar tudományos és kulturális élet szereplőivel, egyesületeivel, intézményeivel. Rendszeresen hazalátogatott, tudományos szervezetek közt közvetített, kiadványok cseréjét intézte, adakozott. Adakozásai közül kiemelkednek a Magyar

15 Raja Rajendralála MITRA: *Buddha Gaya: The Hermitage of Sakya Muni*. Calcutta, Bengal Secretariat Press, 1878.

16 CUNNINGHAM 1892, ix.

17 TREVITHICK 1999, 652–654.

18 Életéről átfogóan lásd STEIN Aurél: Duka Tivadar emlékezete. Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszéd, 16. 1913. 9. sz. 1–33.; illetve SZÁLLÁSI Árpád: Adatok Duka Tivadar életéhez és munkásságához. *Orvostörténeti Közlemények / Communicationes de Historia Artis Medicinae*, 49. 2004. 188–189. sz. 127–140.

19 DUKA Tivadar: Alsó-Bengál, fizikai és éghajlati tekintetben. *Budapesti Szemle*, 9. 1867. 28. sz. 41–55.

20 Duka Tivadar több, Kőrösi Csomával foglalkozó publikációja közül kiemelkedik: DUKA Tivadar: *Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai*. Összegyűjtve és életrajzzal bevezetve. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1885.

Nemzeti Múzeumnak több hullámban tett és nagyszámú indiai tárgyat, műtárgyat magukba foglaló adományai.²¹ Az emléktárgy megszerzéséhez, majd muzeológizálásához a brit hadsereg Indiában szolgáló tisztjei szolgáltak példával. Ezt a mintát követte Duka akkor is, amikor 1890-ben két i. sz. 9–10. századi „Buddha-bálványt”,²² azaz fogadalmi sztúpát ajánlott fel az Akadémia számára – olyanokat, amelyekben, saját megfogalmazása szerint, nem volt „rakhely”.²³

Részvénytársaság

A sztúpákat Duka Bodh-Gajában szerezte 1883 elején, még a templom nagy-rekonstrukciója idején, ismeretlen módon.²⁴ A Lilandzsán folyón hajóval, majd bivalyok vontatta szekérrel vihette azokat Kalkuttába, de onnan már nem tudta továbbszállítani. A sztúpákat így évekig a Royal Botanic Garden igazgatójánál, George Kingnél raktározta, majd felajánlotta őket az Akadémiának úgy, hogy az elszállítását az intézmény oldja meg.²⁵ Az Akadémia hangsúlyt fektetett a megszerzésükre: Eötvös Loránd elnök a vallás- és közoktatásügyi minisztert kérte fel, hogy járjon közben Kálnoky Gusztáv külügyminiszternél az ügy érdekében.²⁶ Végül külügyminiszteri kérésre a kalkuttai osztrák–magyar konzul csomagoltatta be és adta fel a tárgyakat, és az egyébként folytonos államsegélyben részesülő Lloyd Gőzhajózási Társulattal ingyen szállíttatta azokat Triesztbe.²⁷ Az Akadémiának végül csak azoknak a ládáknak a készíttetését kellett kifizetnie, amelyben a sztúpákat szállították.²⁸

Az 1833-ban alapított Österreichischer Lloyd az Osztrák Császárság, majd az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve az egész Mediterráneum legnagyobb hajótársasága lett, amelynek hajói a Szezei-csatorna 1869-es megnyitása után Trieszt és Ázsia kikötővárosai között is közlekedtek.²⁹ Az első járat célállomása Bombay volt, de hamarosan hajók indultak Kalkuttába is. 1880-ban nyílt meg a szingapúri és a hongkongi vonal. A Duka által felajánlott sztúpákat a Maria Teresa nevű gő-

21 Több száz tárgyról van szó, amelyeket itt csak példázni lehet, mint „12 darab kelet-indiai érem, 1 fehér márvány oszlop; 520 csiga és kagyló, 3 fecske fészek, kígyók, és koponyák”. [Szerző nélkül:] A magyar tud. Akadémia. (Május 9-én. Bölcs- és történelmi osztály-ülés.) *Fővárosi Lapok*, 1. 1864. május 11. 107. sz. 461.; D. T. [DUKA Tivadar]: Keletindiai ima-gép. *Vasárnapi Ujság*, 10. 1863. július 5. 27. sz. 241.; –e–: Duka Tivadar. *Vasárnapi Ujság*, 21. 1874. június 21. 25. sz. 385–386.

22 Szürke kő, 62,5 cm, illetve 58,7 cm. Budapest, Szépművészeti Múzeum – Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, ltsz. 54.25., illetve 54.26. Közölte: RENNER Zsuzsa: A Pála-korszak szobrászatának emlékei a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum indiai gyűjteményében. *Ars Decorativa*, 14. 1994. 132., illetve 6–7. kép. Renner nem ismerte a tárgyak provenienciáját, de ő is, mint Duka, i. sz. 9–10. századnak és a mai Bihár államból származóknak vélte őket, nálandái, szárnáthi vagy bodh-gajai eredetet feltételezve.

23 DUKA Tivadar: Buddhista emlékek Akadémiánkban. *Vasárnapi Ujság*, 38. 1891. május 3. 18. sz. 285–286.

24 DUKA 1891.

25 DUKA 1891.

26 Eötvös Loránd levele a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Budapest, 1890. május 28. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye (a továbbiakban: MTA KIK KRKGy), RAL 344/890.

27 A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister levele az Akadémia elnökének, Budapest, 1890. július 15. MTA KIK KRKGy, RAL 447/890.

28 A vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister levele az Akadémia elnökének, Budapest, 1892. augusztus 11., illetve szeptember 25. A számla kelte 1892. szeptember 14. MTA KIK KRKGy, RAL 315/892.

29 ZSIGMOND Gábor: Az Osztrák–Magyar Lloyd története. *Aetas*, 24. 2009. 1. sz. 126–143., különösen 133.

5. A fogadalmi sztúpák Budapestre szállításának útvonala.
Készítette: Pataki Gábor

zós szállította Bombay, Áden, Port Szaíd érintésével Triesztbe (5. kép).³⁰ 1890. november 13-án tették őket hajóra, és a rákövetkező év február 15-én jelentették be az Akadémián az „egész ép állapotban” lévő szobrok megérkezését.³¹

A Lloyd ráfizeteses vállalkozás volt; jelentős államsegélyben részesült, amelynek megfizetését magyar oldalról a kezdetektől elleneztek.³² Hogy fenntartása miatt érte meg mégis az osztrák félnek, az az Osztrák Császárság, majd

az Osztrák–Magyar Monarchia első pillantásra kudarcnak tűnő kolonizációs politikája felől értelmezhető. Európa egyik legnagyobb kiterjedésű hatalma ugyanis nem rendelkezett tengerentúli gyarmati területekkel sem a 19. század folyamán, sem a 20. század elején. De így is számottevő gazdasági befolyással bírt: több nagy afrikai és ázsiai kikötőben kikötési joggal rendelkezett, a boxerlázadás leverése után pedig kereskedelmi monopóliumra tett szert a kínai Tiencsinben. Az Európán kívüli nagyhatalmi politika a Császárság és a Monarchia esetében ezen kívül még különböző expedíciók vezetésében és támogatásában, azaz kulturális, illetve tudományos expanzió formájában is manifesztálódott.

Tudós társaság

Duka Tivadar és nyomában az akadémiai elnök Eötvös Loránd az intézmény székházának egyik legreprezentatívabb terébe, a bejáratnál lévő márvány oszlopcsarnokba szánta a „ritka becsű” sztúpákat.³³ Az elgondolás valójában nem a fogadótér díszítését célozta egyfajta divatos, orientalizáló hatás kialakítása érdekében, hanem éppen fordítva: a sztúpáknak biztosított volna méltó környezetet a neoreneszánsz, de csak kevés fénnnyel átjárt tér oszlopperdejében. Olyan emelkedett „rakhelyet” jelentett volna, mint amilyenben a többi pusztuló buddhista szent helyekről összehordott és új, kolonializáló narratívákba rendezett, azokat illusztráló, tartalmukat és identitásukat vesztett emlék állt például Kalkutta újonnan épült, elegáns múzeumépületében. Duka a keletkutatást kívánta konstitutívként feltüntetni a hazai tudományosság szempontjából azáltal, hogy „rakhellyé” változtatta volna a derengő fényű előcsarnokot.

30 A szállítólevelet lásd a vallás- és közoktatásügyi m. kir. minister levele mellett, Budapest, 1890. július 15. MTA KIK KRKGy, RAL 447/890.

31 „A Vallás- és Közoktatási Minisztérium értesíti az Akadémiát, hogy a Duka Tivadartól az Akadémiának ajándékozott két Buddha-bálvány Calcuttában m. évi november 13-án hajóra adatott, s Triestbe érkezésük után Budapestre fognak szállítatni. – Tudomásul van.” Negyedik akadémiai ülés. Első összes ülés. 1891. január 26-án. *Akadémiai Értesítő*, 2. 1891. 3. füzet. 178. „10. Duka Tivadar l. t. két Buddha-bálványt ajándékozott az Akadémiának, a melyek Calcuttából egész ép állapotban meg is érkeztek.” Az Igazgató-tanács első ülése, 1891. február 15-én. *Akadémiai Értesítő*, helyett: 2. 1891. 3. füzet. 184.

32 ZSIGMOND 2009, 132–141.

33 Eötvös Loránd levele a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, Budapest, 1890. május 28. MTA KIK KRKGy, RAL 344/890.

A „Buddha-bálványok” azonban nem felelhettek meg a velük kapcsolatos (esztétikai, ideológiai) várokozásoknak. Így nehezen találták helyüket az épületben: megérkeztek után, a ládából kivéve az első emeleti „fizikai terembe” tették be azokat.³⁴ Ez a helyiség az épület tudományos tevékenységre szolgáló kisszámú tere közé tartozott, így a sztúpák különböző, a természettudományok terén használatos gépek közé kerültek, azokhoz hasonló kuriózumokként. Ez nyilvánvalóan ideiglenes raktározás lehetett, különösen, hogy az igazgatótanács ekkor döntött a tér adminisztratív megbeszéléseknek helyt adó, elnöki tanácssteremmé való átalakítása felől.³⁵

A sztúpák így rövid időn belül az ugyancsak az első emeleten lévő, a Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztályának titkári szobája előtt lévő „homályos előhelyre” kerültek.³⁶ Ott több egyforma, egyszerű könyvszekrény mellett egy sötétbarnára mázolt, kétajtajú, oszlopdíszítéssel és aranyozással ellátott szekrény is állt, ennek a tetejére tették fel őket (Révai Miklós büsztje mellé). De ennek az előhelynek a homályossága már más volt, mint az előcsarnok derengése: a szekrény tetején való tárolás a sztúpákkal, rajtuk keresztül pedig egy távoli kultúrával, vallással kapcsolatos intézményi bizonytalanságot, bizalmatlanságot jelezheti.

6. Pobuda Alfréd: A Benczúr Társaság Zichy Mihály születésének 100. évfordulója alkalmából rendezett ünnepsége az Akadémia székházának képes termében, 1928. Fénykép, 175 × 223 mm. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Fényképtár, ltsz. 209/1953 fk

Valamikor ezt követően mégis alkalmasabb helyet találtak nekik az épületen belül, az ugyancsak az első emeleten lévő, a felsővezetés üléseinek helyet adó képes teremben. Már 1917-ben ott dokumentálja őket egy katalógus,³⁷ 1928-ban egy fénykép (6. kép),³⁸ 1939-ben pedig egy szobaleltár,³⁹ a terem bejáratának két

34 A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei. Az igazgató-tanács első ülése. 1891. február 15-én. *Akadémiai Értesítő*, 2. 1891. 3. füzet. 184. Szily Kálmán levele Duka Tivadarnak, Budapest, 1890. november 10. MTA KIK, Keleti Gyűjtemény, Csoma 58/33.

35 A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei. III. igazgatósági ülés. 1889. május 3-án. *Akadémiai Értesítő*, 23. 1889. 4. sz. 133.

36 „VIII. Homályos előhely (az oszt. titkári szobához.)” A Magyar Tudományos Akadémia leltára. MTA KIK KRKGy, K 1727.

37 „Ettől a képtől balra és a szemben levő sarokban egy-egy kőből faragott sztupa buddhistikus domborművekkel, Duka Tivadar ajándéka Calcuttából 1891-ből. (L. Akad. Ért. 2. k. 178. és 184. 1.)” DÍVALD Kornél: *A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1917. 55.

38 [Pobuda Alfréd:] Zichy Mihály születésének 100. évfordulóján a Benczúr Társaság ünnepet rendezett a Magyar Tudományos Akadémián. 1928. március 18. *Képes Pesti Hírlap*, 50. 1928. március 20. 65. sz. [1.] Az eredeti felvétel adatait lásd a képaláírásban (6. kép). Itt köszönjük meg Albrecht Zsófiának, hogy felhívta a figyelmünket a fényképre.

39 Szobaleltár 1939. március 16. Különálló gépirat a Magyar Tudományos Akadémia leltárában. MTA KIK KRKGy, K 1727.

oldalán, a falrészekhez tolt asztalokon, a sarkokban. A reprezentatív helyiség dekorációját az akadémiai tagok alapító generációjának, egyben a kiegyezés előtti nemzeti mozgalom szereplőinek a falakat teljesen befedő arcképei adták.⁴⁰

Annyi műtárgyhoz hasonlóan a sztúpák helye az Akadémián a második világháborút követően a kommunista hatalomátvétellel, az intézmény fennállása 125. évfordulójának közelgő ünnepségsorozatával, és az azt kísérő felújításokkal és átrendezésekkel összefüggésben változott meg.⁴¹ Így 1949 decembere körül a díszterembe vitték őket,⁴² hogy az épületben található további régi szobrokkal és más, politikai szempontból nemkívánatos műtárggyal egyetemben 1950 nyarán megszabaduljanak tőlük.⁴³ A szobrokat és festményeket különböző hazai közgyűjtemények között szórták szét örökletét formájában.⁴⁴

A sztúpákat az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumnak adták át, de mivel annak gyűjtőkörébe nem illeszkedtek, a Múzeum 1954 márciusának elején hivatalosan is továbbadta őket a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeumnak.⁴⁵ Jórészt ennek raktárában álltak, bár az egyik szerepelt a múzeum állandó tárlatán 1986 és 1993 között.⁴⁶ Ezt követően sokáig az Iparművészeti Múzeumban raktározták őket. A múzeum felújítása miatt azonban 2020-ban az egykori Kosuth Nyomda Jászberényi úti raktárába kerültek. Jelen kiállításra egy másik hazai, professzionális műtárgyszállítással foglalkozó cégtől bérelt ládákban érkeztek, az Akadémia költségén.

40 *150 éves az Akadémia székháza. Épület-, intézmény- és gyűjteménytörténet.* Kiállítási katalógus. Szerk. BICSKEI Éva–UGRY Bálint. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018. societas litteraria 1.1–1.5.

41 *150 éves az Akadémia székháza* 2018, sessio 3.58.1–2.

42 Leltár az 19[49] évre. Másolat G. P. [Gergely Pál] gondnoki összeállításából. MTA KIK KRKGy, K 1727/4.

43 A díszterem kiürítését egy más ügyre vonatkozó anyagban említik: Akadémiai Nagyszótár anyagával kapcsolatos felülvizsgálat. Budapest, Akadémiai Levéltár, Főtitkári iratok 9/1. 737/F-1951.

44 *150 éves az Akadémia székháza* 2018, societas litteraria 1.1–1.5.

45 „2 drb kőpagoda, indiai /2-2 részben/. Átvettük a T. Akadémiától”. Átadás-átvételi elismervény Meller Péter és Karácsony Mihály között, 1954. március 2. Budapest, Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Irattár, 863-16-16/1954.

46 *Indiai és hátsó-indiai művészet.* Budapest, Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Művészeti Múzeum, 1986. március 15. – 1993. április.